

Տարին 10 րոպե վեց ամիսը 6 րոպեի, երեք ամիսը 3 ր. 50 ր.
ամիսը (թիֆլիսյան) և ր., հասում 5 ր. Բաժանորդ հն
գրում միմյուրյն խմբագրատանը՝ Գալիպոլ. փողոց, № 5.

Խմբագրություն հասցեն՝ Тифлиси. Редакция «Нор-Даръ»
կամ Tiflis, Rédaction «Nor-Dar»

Խմբագրությունը բաց է ամեն օր (բացի տոն օրերից) ժամը 9-ից
մինչև 2-ը, Յուդայական թվականները ընդունում են ամեն լիզաններով:
Յուդայական թվականները բացի 24-րդից մինչև համարը կրկնապատկ

ԲԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Առաջնորդող.—Պետք է բաժանվանու-
թյան տակ կարելի է ընդհատել:
Քրոնիկան.—Լուսինը:
Մեզ գրում են.—Ախարյանիսային:
Նամակ խմբագրությունից:
Կովկասի թվականները:
Մամուլի շտաբը:
Թղթակցություններ.—Ախարյան.
Նամակ Պարսկաստանից.—Մարազա:
4. Պալեսի հայ թերթից:
Գաղափար.—Օտարները Բուլղարի-
այի մասին: Բաղական կարելի է
հրաժարվել: Խորհուրդները ճշմարտում:
Հնար-Պարսի հնարագործներ:
Խառն լուսին:
Բանասիրական.—Ցախտիսի յոշատա-
կարանից:
Ծայրագրություններ:

Թիֆլիս, 16 հոկտեմբերի, 1903 թ.
ՊԵՏԻՆԻ ԲԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՏԱՆ
ԿԱՐԻՔՆԵՐԻՆ

«Նոր-Դար»-ի № 184-ում Մոս-
կովայից գրում է թղթակցու-
թյան մեջ մեր թղթակցը խո-
սում է տեղացի առաջատար հայե-
րից ոմանց մեջ մի շատ գե-
ղեցիկ ու օգտակար միտք ծա-
լած լինելու մասին, այն է, թե
այդ քաղաքում գտնուող Գա-
լիպոսի անկախության կից բա-
նալ մի ուրիշ հաստատություն
չբաժանվում ուսանողներին դեռ գո-
րոնիսկոյ ազատելու համար,
տալով նրանց ներթափանց միջոց-
ներ իրենց ուսումը շարունակելու:
Սակայն, թղթակցությունը շա-

րունակություն մեջ ասում է,
թե «բարի» մարդկանց ոմանց
յարուցած գանազան առարկու-
թյանը պատճառով, հնարա-
բար չէ եղել մի որոշ եղա-
կացություն գալ և իրականաց-
նել այդ գեղեցիկ միտքը, որ, ի
հարկէ, չափազանց ցաւալի է:
Մեր երիտասարդ սերնդի բար-
ձրագոյն ուսման դիմելու հարկը
և դրա օրըստօրէ աւելի ու աւե-
լի ընդարձակելու երեւոյթը ուղ-
ղակի ծնունդ է ժամանակակից
կեանքի: Մի կողմ հաց, քիչ-
շատ տանելի կեանք, մի կողմ
ապահով ապագայ ունենալու հա-
մար, անհրաժեշտ է ունենալ մի-
անուր պաշար, մասնագիտական
պատրաստություն կեանքի բազ-
մապատկան ապարդիւնների համար:
Եւ հէնց զրանով պէտք է բա-
ցատրել մատաղ սերնդի այն ան-
վերջ հոսանքը, որ գաւառական
քաղաքների ու գիւղերի ամենա-
յիտ ընկած անկիւններից իսկ
սկիզբն առնելով դիմում է մեծ
քաղաքների դիտություն տա-
ճարները:

Այդ երեւոյթը բուռն ուրախու-
թյան ու անդուստի հրճուածք միայն
պէտք է ազդէ ամենքին, եթէ
լուստուրություն, գիտություն,
ուսում, և այլն, և այլն փրոն
խօսքերը լոկ լեզուի վարդապետ
միայն չեն, եթէ նրանք ամեն
հարկաւոր դէպքերում չեն ա-
րտասանում միմիայն ձևի ու քա-

ղաքավարության համար...

Այդ անխառն ուրախութիւնը
չառ աւելի մեծ չափեր է ստա-
նում, երբ աչքի աւազ ենք ու-
նենում այն երեւոյթը, որ միջնա-
կարգ ուսման դասընթացն ա-
ւարտող հայ պատանին, առանց
հաշուի առնելու իւր նիւթական
միջոցներից միանգամայն զուրկ
դրութիւնը, առանց մինչև
իսկ մի քանի ամսուայ ա պահո-
վութիւն ունենալու դիմում է դե-
պի անորոշ ապագան, իւր ուսե-
րի վրայ է առնում ուսանողա-
կան կեանքի ծանր խաչը: Ան-
կապած, շատերի համար այդ
խաչը շատ թեթեւ է ու տանելի,
որովհետև հարստի զաւակ լինե-
լու բաղադրություն լինելու ունե-
ւոյն, շատ-շատերի համար այդ
միջոցն մի քանի տարուայ կեան-
քը կատարելապէս տանջալի է, կա-
մարտ նահատակութեան մի ըն-
դարձակ ապարդէ:

Հատկապէս անցաւին չէ
պատկանում առաջակական բնա-
ւորութիւն ունեցող ուսանողա-
կան այն չաքքաշ կեանքը, ուր
համալսարանի այս կամ այն ֆա-
կուլտետի աղքատ ուսանողը ա-
միսներ միմիայն թէյ ու հացով
է անցնում, 30—35 աստիճան
ցրտին մի զգուշացում վրանցով
շրջում, կամ դատապարտուած է
լինում 6—7 հոգով ներքնայարկ
խնամա, մութ ու ամենապատ-
կերպով պատասխարուած խցիկի

մէջ ապրելու, և կամ դատախո-
սութիւններ լսելու համար օրա-
կան տասը-տասնհինգ վերստ ճա-
նապարհ կտրում ծակ կոշիկնե-
րով:

Եւ այդ կեանքով նա ապրում
է տարիներ, դառնութեան այդ
բաժակը նա դատապարտուած է
մինչև մրուրը քամելու, որովհե-
տեւ իր անհոգի քաղաքի ընդ-
հատելու, որովհետեւ իւր
թղթի տակ կեանքի բոլոր ճո-
խութիւններով առատացած հա-
սարակութիւնը անզգայ է, ան-
տարբեր է, անհոգ է...

Փաստն այն է, որ, հակառակ
այդ բոլոր խոշնչողութիւնների,
գիտարութիւնների ու գրկանք-
ների, ինչպէս արտասանման, նը-
մանապէս և դէպի ուսական
համալսարանաւոր քաղաքները
գիմոյ հայ ուսանողների թիւը
տարեց տարի ստուարանում է:
Եւ իսկապէս լինել է նմանապէս և
այն, որ բարձրագոյն ուսման դե-
մոյ հայ երիտասարդութեան մի
խոշոր տոկոսը չբաժանվում ու ան-
կարող է իւր սեփական միջոց-
ներով մտադրուած նպատակին
հասնելու:

Այդ իրողութիւնների առաջ չի
կարելի յետ նահանջի, չի կարելի
ասել. «պարոններ, տեղիները նը-
տեցէր, բարձրագոյն կրթութեան
հարկաւորութիւն չկայ», ինչպէս
նաև չի կարելի տեսնել և զգալ
ծայրայեղ աղքատութիւնն ու կա-
րէքը, և անտարբեր մնալ, օգնու-

թեան ոչ մի փորձ չանել և կամ
եղածները չկանոնաւորել:

Մենք շատ լաւ գիտենք, որ
թէ մասնաւոր և թէ հանրային
աղբիւրներից տարեկան մեծ գու-
մարներ են մսխուած հայ աղքատ
ուսանողութեան պահպանութեան
վրայ: Բայց պէտք է իմանալ, որ
ծախսուած դրամարկները նախ
անբաւական են օր ըստ օրէ ա-
ճող ահագին պահանջին բաւա-
նութիւն տալու, և երկրորդ՝ ու-
սանողութեան օգնութեան գործը,
կանոնաւորութեան տակ զրուած
չլինելով, չի տալիս սպասուած
արդիւնքները:

Ճիշտ այդ երկու կէտերի մա-
պին է, որ որանից մի քանի ժա-
մանակ առաջ խօսել է «Նոր-
Դար»-ը և մանրամասնօրէն բա-
ցատրել, թէ ինչպէս վարուել, որ
ապարդիւն չանցնեն գործը դը-
րուած ջանքերը և կարելի լինի
հոգալ այդ մեծ կարիքը: Դար-
ձեալ միևնոյն նպատակին է դի-
մում Մոսկովայի հայերի մտա-
դրուած ձեռնարկութիւնը, որը
անհրաժեշտ է պոլսի բերել, տա-
լով նրան կանոնաւոր կազմ և
ընդարձակ գործադրութիւն:

Այդ հարկաւոր է, անհրաժեշտ
է, և որքան կարելի է շուտ:

Իւր կեանքին սպասանող վտանգից ա-
զատուելու առթիւ նորին պայծառա-
փայլութիւն Գեորգի-Միլիտոսովի խնամ-
քով թղթակցութիւնը 15-ին բաղդ
ունեցաւ ստանալու Վոլոգդայից
(Դարձեալ) ամեն առողջ մարդ հե-

ԲԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՈՒՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

4 և 9

Մեծ-կղզի, 19/1 յունիս:

Այս աստուծո շատ վաղ դարձնեցի,
ուրիշ դրադում չունենալով, անկողնիս
վրայ փռուած սկսեցի կարգով նոր
հրատարակուած թիւթերէն պարբերա-
կան թերթերը, որոնց երեսը չէի տե-
սել երկու ամիսից ի վեր: Քանի որ
առաջինս գալիս էր—ուս աչքիս դի-
պաւ ձէմալէ-հանրմի ստորագրութեամբ
արաբական և Պարսկական ներդաշնա-
կութեամբ ու թրքուհու փափկու-
թեամբ գրուած սիրոյ երգերը: Սկսեցի
կարդալ:

Հարեան կանաչութեան ժամանակ, երբ
քո դամբարանը շուրջը ծաղիկներ են բացում,
գոյգոյզն ծաղիկներ, հոտաւած ծաղիկներ,—
իմացել, որ իմ սիրոյ խօսքերն են նրանք, ու-
նում իմ արտասուքի աղբիւրը:

Զմբան գիշերները, երբ ընկնենք
և սեղմելով մեր ձեռքերը խուլ ու վայրենի ձայ-
ներ են հանում շուրջ կրակաշունչ ծառեր,
միմանց թափելով,—իմացել, որ իմ հեծեծանքս
են նրանք:

Ես ուզում էի ուրիշ բան գրել:
Երեկ ուշ հասանք այստեղ: Միւս-
հաղ-թէյի ամբարանները մի մեծ տուն է
ծովի ափին, երեք կողմից շրջապա-
սուած պարեզով: Ընդարձակ բազում
կառավարները մարքում էին կառքերը,
և ու սպիտակ սպասաւորներ անց ու
դարձ էին անուս արագ, իւրաքանչիւ-
րը իւր պաշտօնը կատարելու համար:
Նախագահութիւնը բաժանուելու ընկերու-
հիններէս, սրտը աջ կողմի դռնով մը-
տան հարկում Զայի կողմի դռնով էլ ես
մտայ «Տէլամիլը»-ի») դահլիճը, ուր մի

սպասաւոր ինձ սպասեցրեց, մինչև ըն-
դից հրաման ստանալ: Բէյին տեսալ
իւր առանձնասենեակում, որը զարդա-
րուած էր պարսկական, թրքական և
ֆրանսական ճաշակների միացած ներ-
դաշնակութեամբ:

Բէյը թիւրք այն ծառայողներից է,
սրտիք բարձրագոյն ուսումը ստացած
լինելով տարբերում են իրենց պաշտո-
նակցիներից իրենց գործելու եղանա-
կով: Նրա փաշայի որդի է և Բալայի
աստիճանաւոր վաթսուս տարեկան մի
անձ, որը նոյնքան միասիրտ է, որ-
քան աղէտ գիւղացին, միայն աւելի
լայն է նրա տուած նշանակութիւնը
այդ բառին, որովհետև բաւական զար-
կացած է, բարձրագոյն ուսումնաբա-
նից դուրս եկած լինելուն համար:
Պաշտօնական անալիս խօսակցութեան
ժամանակ նա զգաց իմ անհանգիստ
գրութիւնը իւր ներկայութեանը և ա-
նաց ինձ:

—Ներսէս էֆենդի, եթէ ուզում էք,
հանրմէֆենդիին էլ այցելեցէք:

—Չնորհակալ եմ, Բէյիմ, երախտա-
պարտ եմ:

Դուրս եկայ սենեակից: Սրահի եր-
կայքը անցնելով աջ կողմի դռնով
մտայ մի նեղ գաւիթ, որ տանում էր
դէպի երկրորդ սրահ: Այնտեղ տեսայ
աղախին Սահլէին, որ ինձ առաջնոր-
դեց հանրմի սենեակը: Այս սենեակն
էլ միևնոյն կերպով է կահաւորուած,
ինչպէս առաջինը—ձօն, հարուստ,
պայծառ, սափաւոր էլ անգիւններով:

Իսկիւն դիմալի վրայ նստել էր հա-
նրմը—յիսուն, յիսուն և հինգ տարե-
կան չափազանց բարի մի պառաւ, որն
ինձ սիրով ընդունեց: Միւսհաղ-Բէյի
տնից հարեմական սովորութիւնները
գրեթէ վերացած են: Ինքը, փեսան,
որդին ու աղջիկը միշտ շփում ունենա-
լով երազական կեանք վարդիների հետ,
չեն կարողանում տանել նրանց կա-

կանգոյց բարոյականութիւնը, միայն
հանրմի է պահում այդ ձեւակերպու-
թիւնները և ստատիկ ներդաշնակ է նո-
րերից, թէև նրանց աղբիւրութիւնը մի
քիչ իրեն էլ փոխել է: Նա չի ընդու-
նում աղամարդկանց, երեսը բաց չի
խօսում նրանց հետ, սակայն ես բա-
ցատուութիւն եմ կողմում, նախ որ
քրիստոնեայ եմ, երկրորդ՝ որ մենք
ազգականներ ենք, շատ հին ազ-
գականներ: Մեր և նրանց գեղատա-
տանը կրում է միևնոյն ազգանունը,
որ է «Սիվաղլու»,—թէև ես այլեւ
չեմ գործածում այդ թրքական ա-
նունը,—և մի քանի գոգուածներ
յայտնում են մեր մի սերունդից լի-
նելը: Ասենք, ես շատ չեմ հետաքրք-
րուել դրանով: Բայց շատ պարզ բան
է, որ մեր նախնիներից մէկը իւր
ժամանակին երեկ ընտելութեան չգիմա-
նալով թրքացի է և ահաւասիկ շա-
րունակում է նրա սերունդը մինչև
այսօր: Սկզբում հանրմը աշխատում
է ինձ էլ թրքացիին և իւր սղջիկը
ձէմալէ-հանրմին, ինձ կնութեան տալի
Իւր ինձ սիրելու գլխաւոր պատճառ-
ներից մինն էլ այդ է: Բայց չյաջ-
ղուեց: Եթէ թիւրք լինելով ամուսնա-
նայի ձէմալէի վրայ և լինէի նուրի
կամ Նիւման-թէյ, ինչ պուր կըզար
գրանից, գրեթէ օշինչ, սակայն ե՛մ մեծ
բան: Իմ բազմակնութիւնը, որ այժմ
անբարոյականութիւն է համարուում, այն
ժամանակ կըլինէր օրինաւոր պարտա-
կանութեան իրաւորում:

Բաւական ժամանակ մնացի հանրմի
մօտ: Դուրս գալով այնտեղից, իւրեւ
տան ծանօթ՝ դիմեցի պատշգամբ:
Միւսհաղ-Բէյի տունը մասնող ինքն
իրեն կարծում է ֆրանսական վիպա-
կան այն իշխանների տանը, ուր ֆրան-
սական ամեն բանի վրայ տիրում է
թրքական ճաշակը և ուր մի թիւրք
գեղջիկուհի տիրում է իշխանի օրտին

ու ապրանքին Պատշգամբում նստելով
նստարանի վրայ՝ սկսեցի գիտել
չուրջս: Արեւ օր գրկին էր գլորում
գիշերից հալածուած: Ծովը սաւանի
նման տարածում էր մինչև հեռաւոր
հորիզոնը: Պարզ ու վճիռ երկնքի տակ
անպարար ծծում էի թարմ օդը:
Յետոյ եկաւ ձէմալէ-հանրմը և նրա
բոլոր՝ փոքրիկ ճաշիկէն, որ իմ հրեւց
մօտ գնացած ժամանակ մի բազմ իսկ
չի բաժանում ինձանից: Ձէմալին նըս-
տեց իմ դէմ բաղկացուած մէջ: Հապի-
ջին ըստ իւր սովորութեան նստեց
գետին, գլուխը ծունկերի վրայ դնելով:
Նա սիրուն է վայրի այծեամբ նման,
շատ թուխ ու փայլուն գեղեցկու-
թեամբ: Այդ գեղեցկութիւնը նա ա-
տավիղմով ժառանգել է մեծ մօրից,
որը արար էր: Հապիջին գեղարուեստի
մարմնացումն է բառի բուն նշանա-
կութեամբ, հարուստի կիմալի տակ
սնունդ: Գեղեցկութիւնը կաշկանդող
գորութիւն է, մազնիւթական ու երկ-
տալական ուժերի մի միացում, որ յա-
նուէ է գալիս ֆիզիք-քրիմական ա-
մուր բաղադրութիւնից: Ես սիրում եմ
երկար նայել Հապիջին վրայ: Երկար
սրանշնալ նրա գեղեցկութեամբ,
բայց երբ բոցավառ սև աչքերը յա-
նում է վրաս, խոնարհեցնում եմ իմ
աչքերն անհուն հեշտալի գործով:
Տնք, հոսանքուն, միշտ յուզուող, թըր-
քական հարեմի այդ վայրենիքին առա-
տիկ սիրում է ինձ: Երբ դնում եմ
նրանք տուն, նա ինձ մօտ է միշտ,
ձեռքի, ոտքի, խօսքի հանարներով
զբաղեցնում է ինձ, և երբ սկսում եմ
խօսել, փութում է ոտքերիս տակ, գը-
լուրը դնում է գրկիս մէջ և մտիկ ա-
նում ինձ: Նրա աչքերի մէջ պարզա-
պէս կարդացում է սէր, ինչնամա-
յան կարդացում է սէր, որ իւր անխոհմ
անգիւղաց գորութեամբ խոնարհեցնում
է նրան ոտքերիս տակ: Թրքուհիները

սիրում են ուժգնութեամբ, նրանց սի-
րուն միանում է և՛ տափաւոր այնքան
խիտ արտայայտութեամբ, որ միայն
հարաւի աղջիկների մէջ կայ: Ես գի-
տեմ այդ բանը, և որչափ կարողանում
եմ, հեռու եմ փախում Հապիջից,
որպէսզի չսիրահարուի ինձ վրայ:
Նստարանի վրայ նստած խօսում էի
ձէմալին հետ, որ մեղկութեամբ ձգուած
էր թիկնաթուի մէջ: Երեկոյան եղած
քամին հանդարտ խալ էր անում նրա
հարուստ դիմանքի հետ: Նա գեղե-
ցիկ է, ինչպէս իւր քոյրը: Նախնական
կրթութիւնը ստանալով Ար-Մէրայի
իդադիէ ուսումնաւորում, մօլեռանդ
միւլէրէսների ձեռքով բարձրակիւն փը-
շացած, յանձնում է մօլեռաբարդի Բի-
ղա-թէյին, որ այժմ իւր ամուսինն է:
Նրա մօտ սովորում է թիւրքերէն և
ֆրանսերէն լեզուները, և երկու տարի
է, որ աշխատակցում է իւր ամուսնու
խմբագրութեամբ լոյս տեսնող Վան-
դալէ-Հապիջի շարաթաթերին: Նա բանա-
տեղծ է բառի իսկական նշանակու-
թեամբ, մինչև իսկ իրական կեանքի և
գեղարուեստի լինելով վրայ էլ բանա-
տեղծի աչքով է նայում: Նա մի տե-
սակ Վերդինէ է, իւր մոմսնուն պաշ-
տելի ու պաշտող, զբաղանդութեան սի-
րահար, գործելու բուն եռանդով
վառում, թիւրք կանանց ազգաու-
թեան համար եռանդուն պորձող: Նա
գրում է վէպիկներ, պատկերներ, բա-
նաւորութիւններ և աշխատակցում
է գրեթէ բոլոր աչքի ընկնող պարե-
րական հրատարակութիւններին: Նրան
ուզողութիւն է տալիս ամուսինը, որ
նայնքան զգայուն բանաստեղծ է, որ-
քան կինը, թէև համալսարանում (Սոր-
բոն, Պարիզ) լսել է բնական գիտա-
թիւններ, մասնաւորապէս նաթիւրա-
լիզմը, և նրան եմ պարտական այն օգ-
նութեան համար, որ իւրեւ մօրեցի ա-
ւելի հմուտ գիտութեան մէջ, հաց-

*) Տե՛ս «Նոր-Դար» № 184
) Սկսածից հոշում է թրքական տե-
րի աղամարդկանց յատկացուած մարդ. Ծ. 2.

նապէր ՆՈՐԻՆ, ԿԱՅՍԵՐԱՅԻՆ ՄԵՆՈՒ-
ՔՈՒՆԻՆ ԹԱՅՆՈՐԻՆ ԿԱՅՍԵՐԱՅԻՆ հետեւալ
լուծարարութեամբ:

Չորսնալայ եւ Ստաւրոմանից,
որ փրկեց Չեր կեանքը: Սըր-
տանց ցանկանում եւ շուտափոյթ
առողջութիւն, որպէսզի կարողա-
նար առաջնայ աշխոյժով և ե-
ւանդով շարունակելու Չեր շատ
օգտակար ծառայութիւնը Ռու-
սիային և Ինձ:

Ողջոյն իշխանուհին:

ԿԵՆՈՒՄԵՐ

ԳՐՈՆԻԿՈՆ

Գովառի կառավարչապետ գնե-
—աղ իշխ. Գ. Ս. Գալիցինի հոկտեմ-
բերի 14-ին սպանուողով փոխադրե-
լու Գալիցինի համար երեկ, հոկտեմբերի
16-ին, Ալեքսանդր Նեկոլայ Գլինուրո-
կան տաճարում գործարանական մաղ-
թանք կատարուեց զինուորական և
քաղաքացիական պաշտօնականներին ներ-
կայութեամբ:

—Այսօր, հոկտեմբերի 17-ին, Թագա-
ւոր Գալիցինի Կայսրուհին Մա-
րիա Ֆեոդորովնայի և Օգոստոսական
Ընտանիքի երկաթուղու գնացքի խոր-
տակման ժամանակ սպանուողով փոխ-
ադրեց Գալիցինի կերպով զառաւելու-
տարեգրութիւնը, որը, Սիմեոն տաճարում
պէտք է հանդիսանալ մայիսի 1-ը կա-
տարուի:

—Գառավարչի սենատը բացատրե-
լէ, որ Գալիցինի կամ ուրիշ աղետ-
ներին չաչաքած անշարժ կայտաւորե-
լի տէրերն ազատուան են այդ կայտաւոր-
ման վրայ եղած տուրքերը և ապաւինե-
լի վրայ եղած: Նոյն կայտաւոր միջոց
գործարարին նաև անշարժ կայտաւոր-
ման վրայ եղած քաղաքային տուրքե-
րի վերաբերմամբ:

—Թիֆլիսի քաղաքային վարչու-
թիւնը Միքայիլեան արհեստավարա-
կան դպրոցի մանկավարժական խոր-
հրդին առաջարկել է մշակել այդ
դպրոցի աշակերտներին համար համա-
ղիցանութիւն և ներկայացնել իրեն ի
հաստատութիւն:

—Ներքին գործերի մինիստրու-
թիւնը Գովառի պիստոլ իշխանու-
թեան տրամադրութեամբ տակ է դրել
74,000 ռ. եղջիրաւոր անասունների
թանաքային դէմ կռուելու համար
Այդ պատճառով չուտով բաւականա-
չափ թուով պիտի աւելացնուի կառա-
վարութեան հաշուին պահուող անաս-
նաբուծիչի և ֆիլիզիքների թիւը:

—Գովառի այգեգործներից և գի-

նիգործներից մասնը խաղողի որթե-
րի և ուրիշ տունկեր բերել են ապա-
րարկաստանից: Այժմ Գովառի ֆի-
լիզիքներին կամիտտոր բացատրել է,
որ խաղողի որթի ներմուծումն աք-
տասահմանից արգելուած է. միև
տունկերի համար պէտք է դիմել եր-
կրագործութեան մինիստրութեանը,
որովհետև Գառակաստանը չի մտնում
այն երկրների շարքը, որտեղից թոյլ
է տրուում տունկերի ներմուծումը:

—Գառի չորջանի Գառուարի գա-
տում արքունական հողերի վրայ
կազմակերպուած են ուսական նոր գա-
ղութներ:

ՄԵԶ ԳՐՈՒՄ ԵՆ

ԱՄԱՆԻՍԻՆԻՅԱՆ. — Վերջին ամիսներս
մեզանում յաճախ մարդասպանութեան
դէպքեր են պատահում: Մարտից մի ա-
միս առաջ քաղաքումս երկու հայի ե-
րիտասարդ մանուկներ վէճերի պատճա-
ռով սպանուեցին հակառակորդներից:
Սպանուողներն արդեն ձերբակալուած
են: Անցեալ օրերն էլ գաւառիս ձեռ-
լա թրքական զինուոր երկու թուրքե-
րի մէջ մէկ պուր կարտփելի օլտոնա-
նով վէճ է ծագում, որի ժամանակ Ա-
զիզ Աղալի-օղլի որով սպանում է իւր
հակառակորդ Վիսուլ Ամատ-օղլուն:
Սպանուող փախել է: Իսկ ձուռալ գի-
րում անշարժ շաքարոծներ սպանել
են իւրի զինուորային կալուածատէր
Նալիմ-բէկին: Սեպտեմբերի վերջերին
քաղաքիս կալուածատէր Տոմաշիչի
օրդին (երգիչ Տոմաշիչի եղբայրը) մի
երկու բնակիչների հետ որով մահացու
կերպով վիրաւորեց քաղաքիս մի ստո-
րին ոտակալների, որը գնացել էր նրա
մօտ անկարգութիւնների առաջին առ-
նելու համար: Վիրաւորուած ոտակալներ
մի քանի օր բժշկուեցին յետոյ առող-
ջացան:

ՆԱՄԱՅԻՆ ԽԱՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Ակամայից կրկնումս մայն, ինչի մա-
սին հայ մամուլը շատ շատ անգամ է
լսուել Տոնրեւս գործը գիւղից է գա-
լիս՝ գիւղացուին օգնել չկարողանալու
գաւան գիւղացիութեան տակ:
Լռելով ուրիշ տեղերի անմխիթար
դրութեան մասին, խորքս մասնաւո-
րումս հմ Գառակաստանի հայ գաւառե-
րի և գիւղերի վրայ Ո՞ղբեր են պարս-

ձած թրքական կեղծաւորութիւնն է:
Գաղաքական, գրական, գիտական
այլ և այլ խնդիրների վրայ վիճում
էին այլ և այլ նրանք, տարբեր մտածու-
թիւններով: Նրանք խօսքերը աստիճան
օգնող էին, նրանք խօսքում էին, այս-
պէս ասած, ճշնուած դատակարարի մա-
սին և յորդորում էին գործել՝ նրանց
իրենց վիճակից ազատելու համար:

Գաղը խաղաղացող լոյս էր սփռում
ամեն տեղ. այդ լոյսերի մէջ որքան
աւելի ուրախ պիտի լինէի, եթէ կա-
նայեք էլ լինէին: Թրքական երկկողմ-
նեւորում միայն արկածաբանական դուր-
սութիւն կարող է գտնել մարդ, իսկ
էսթէթիկական ճաշակին դահաճում
տալու համար դժուար թէ յաջո-
ղուի որեւէ բան գտնել:

Երկար վիճում էին, առանց եղբա-
կացութեան հասնելու, երբ ծառան
յայտնեց, որ ընթերցող պարտաւոր է:
Ճոխ ու հարուստ սեղան, ուր երևում
էր թրքական և ֆրանսական խոհա-
րարների ճարտարագործութեանց ցու-
ցահանդէսը: Չնայած, որ թուրքերը
ամեն բան Ֆրանսականից են օրինա-
կել, չունեն նրանց եւանդն ու դուր-
սելու փափաքը: Երբեմն մեծ գործերի
են ձեռնարկում ֆրանսական փութ-
կառութեամբ, սակայն շատ շուտ երե-
ւի վրայ են ձգում այդ գործերը, փի-
լիսոփայութիւններ անելով: Արդեօք
նրանք էլ, հայի նման, չեն ուզում մի
գործ շարունակել, եթէ վստահ չեն
նրա յաջողութեան: Թէ իբրև քրական
մարզիկ՝ երկար մտածում, ծրարում
ու յետոյ գործելու ձեռնարկում,
կամ թէ չեն գործել չեն ու-
զում: Այդ չգիտեմ և չեմ էլ կարող
գիտենալ, որովհետև թրքաց կեանքը
այնքան լաւ էր ուսումնասիրւած: Այս
մասին Ռիկա Քիլիցի հարցրել ու ստացել
եմ հետեւեալ պատասխանը. «Այն կ է-

կաստանում գտնուած մեր դպրոցնե-
րի ղեկավարները.—անգրագէտ մարդիկ:
Ուսուցչական պատասխանատու պա-
տօնին կարող մարդիկ, արհամարհելով
մեր ցիւղացուն և գիւղական կեանքը,
չեն գնում գաւառ և գերադասում են
մեծ քաղաքների փողոցների մայրքը
մաշիլ և հեռուից քննադատել գեր կա-
տարել: Դրանք ոչ միայն չեն օգնում
գործին, այլ չարաչար վնասում են,
որովհետև, խոյս տալով ուսուցիչ լի-
նեւոր, այդ ապագէզը թողնում են
միանգամայն անընդունակ թրքական,
որոնց կրթած մատող սերունդը հաս-
կանալի է, թէ ինչ կլինի:

Մի մեղադրէք զիրդացուն, որ նա
ինքնաբերաբար չի մտածում իւր դա-
ւանի մասին: Գառակաստանում մտնել,
դպրոց, ուսուցիչ ունենալու մասին,
որովհետև նա իրեն համար այնքան թա-
կալի կռիւները կրթական գործին
կարելի յետոյ տեսնում է, որ ուսու-
ցիչները՝ լինելով մեծ մասամբ անգ-
րագէտ և բախտաւոր մարդիկ, չա-
հազարժում, իշարն են գործ գնում
իւր հաւատը, դարձան չեն անում գի-
ղական ցարերին, աշակերտներին օչնել
չեն սովորեցնում և կամ թէ վատ օրի-
նակ են հանդիսանում: Գառակաստան
գիւղացին այս պարի դժուարանում է
իւր կռիւները նորից դպրոց պահել:
Ինչու, —որովհետև անցեալ տարեալ
ուսուցիչը նրան ոչ մի օգուտ չի
տուել:

Նախախնայել է մեր դպրոցների
գրութիւնը Գառակաստանում և ուրիշ
կեղծ չի կարող լինել, քանի որ ձեռն-
հատ ուսուցիչներ չլինելուց զուտ չկայ
դպրոցների ընդհանուր տեսուչ և բա-
ցակայան է կարող առաջնորդի հսկա-
ղութիւնը:

Մեր բոլոր սրտացաւ անձերի, մեր
բոլոր կարող ուժերի ուշադրութեան
եմ յանձնում այս տողերը:

Նորեկ

ԳՈՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ԹՈՒՐԵՐԵՐԸ

Գովառի ասպակութեանց լուրերն
աշխարհ են բռնել: Հարկաւ դա մի
գործադատութիւն է մեր երկրի իշխա-
նութեան համար, որ ստիպուած է
գրագրուել աւագանիներով, բայց ինչ
արած, երբ դա մի քրոնիքական ցաւ

դ է իւր, ասում է նա, որ մի ժամանակ
արարներին այնքան բարձրացրեց ու
փառաւորեց, և օրի գիտակցութեան
տակ նրանք տիրեցին Սպանիային, Ա-
ֆրիկային և Աթիային, այժմ միևնոյն
գիտակցութեամբ անգործութեան է
դատաւարում մեզ բարոյապէս: Այն
ժամանակ մահմեդականն ասում էր.
«Եթէ ճակատիւ գրուած է մեռնել,
պատահալով դաշարի մէջ էլ լինեմ՝
պիտի մեռնիմ, անկողնիս մէջ հան-
կարտ պառկած էլ լինեմ՝ պիտի մեռ-
նեմ, ուրեմն աւելի լաւ է իբրև շէ-
հիդ մեռնիմ: Մեր հայրերը, նրանց
թուները, ասում էին. «Եթէ ճակատիւ
թէ չաշխատեմ՝ պիտի լինիմ, իսկ ե-
թէ ճակատիւ գրուած է միշտ աղ-
բատ մնալ, տոնջօւել, եթէ տաւարի, էշի
նման էլ աշխատեմ, կը մեռնեմ
կըտ նոյն աղբաւը, միշտ նոյնպէս
միւր տանջուեմ, ինչպէս էլ
միշտ էլ է, որովհետև Աստուած նրան
ստիպեց էլ էլ լինելու համար: Այդ
ծուլութիւնը հեղհեղեղ աւելի արա-
ցել է մեր մէջ և վերջապէս բնական
է դարձել: Այժմ մեր, ծոյլ հայերի
երկրասարդ որդիներս, թէ և աշխա-
տում ենք մեզանից թօթափել այդ մա-
հազու անհագութիւնը, սակայն դա ծա-
ւածուկ մեր ջղերից, ինչպէս տեղե-
րայի ջղերից: Մեր շատ ցաւում ենք,
հիւսիս ենք անում, բայց ինչ օգուտ
գործելու բուն փափաքով վառուած
մարդն իսկ ունենում է բազմաթիւ, և շատ
են բազմաթիւ.—երբ ուզում է անձնա-
տուր լինել իւր հօր մահապիտակ քաղա-
քներին. բազմաթիւութեամբ և օրկրա-
մոլութեամբ մտածող ամեն սուրբ բան,
և լինել այնպէս ոչինչ, ինչպէս իւր հայ-
րեն էր: Դրանք էլ հաւատարմ, եթէ ա-
սում, որ եւ էլ այնքան ծոյլ և անհագ
եմ, որքան անխոյժ գործող. ... մենք

է դարձել մեր երկրի համար: Ոստի-
կանական բնութեանը և լուրագրա-
կան թղթակցութիւններին հետեւելով
տեսնում ենք, որ աւագանիութեանց,
ասպակութեանց, գործիչներին հեղի-
նակների 99 տոկոսը կազմում են կող-
կասեան թուրքերը: Աւագանիութիւնը
կողկասեան թուրքերի համար պատա-
հական շեղումն է սուրիւ ճանապար-
հից, այլ դա արհեստ է, ապրուստի
միջոց անհրաժեշտ պահանջ, որ ծա-
նաւոր, բար անցել է սերնդից սերունդ:
Մաքր գետաբանի քրէական լաճին
դահլիճը և գործիքեանց ու աւագա-
նութեանց համար գաղապարտութեան-
րից շատերին թուրքեր կը դնէ: Ոչ
կախողանք, որ տաճարակիր
աշխատողները և ոչ Սիբիրը չեն
կարողացել և չեն կարողանում
զօգել այն վայրերի բնազդները,
որոնք այսին և մարմին են դարձել
Գովառի թուրքի համար: Գառակաստան
օրէնքների երկիւղը մի որոշ չափով
զգալում է այդ վայրերի բնազդները.
բայց զգալի չէ նշանակում համարել:
Զօգել կարելի է ոյժով, իսկ համարե-
լու համար պէտք է լուստարել միտքը:
Իսկ այդ նպատակին հասնելու հա-
մար հարկաւոր է, թուրք ժողովրդի
փախուած կեանքը բացուի բազաւը
կրթական հոսանքի առաջ:

Մերոյ՝ Գովառուսում, ուր մի քանի
միլիոն մահմեդական ժողովուրդ կայ,
հազար մի քանի դպրոց կայ յատկա-
պէս մահմեդականների համար, դըպ-
րոց, ուր աշակերտը կարող լի-
նի գիտութեան տարրական սկիզբունք-
ներին ծանօթանալ, որ նա սկսի սովորել
սիրել թուրքիւնը, նա օրէնքները, թուրք
երկրային միակ դպրոցը նրա հօր և աղ-
բակների կեանքն է, նրանց աւագա-
նութեանց, աւագանիութեանց և սպա-
նութեանց պատմութիւններն են:
Շատ հաճախակի է, որ այդ մանուկը
մեծանում և սնուցանւի է իւր մէջ
նոյն բնազդները, որ ունէին իւր հայրն
ու պապը: Թուրք ինտելիգենցիայի
պարտքն է կազմակերպուած ոյժով ա-
ւաջ դալու գործիչ լուս ժողովրդի մէջ,
տարրացնելով հաստարակական օգտաւէտ
գաղափարները, տարածելով գիտու-
թիւն, աղբիւրով ամբողջ մտքի և արտ-
վրայ, որպէսզի նա խաւարի մէջ չխա-
լալի, որ սկսի նոր գիտարձնելու
զգալ, նա կը քննադատի ճշմարիտ
մանկելով այն լուստարաշխարհը, օրից
նա դուրս էր մնացել: Լոյս տուէր այդ
խաւարի մէջ խաղաղութիւնը ժողովրդին
ու կտեսնէք, որ նա մի օր խաղաղ աշ-
խատող քաղաքացիներ կարողանան: Մեր
երկրի կրթութեան մահմեդական սակա-

մանկելով նա լուստարաշխարհը, օրից
նա դուրս էր մնացել: Լոյս տուէր այդ
խաւարի մէջ խաղաղութիւնը ժողովրդին
ու կտեսնէք, որ նա մի օր խաղաղ աշ-
խատող քաղաքացիներ կարողանան: Մեր
երկրի կրթութեան մահմեդական սակա-

մեր հայրերի բնական գաւառներն
ենք... մենք այդպէս պիտի լինենք...

Այո, այդ այդպէս պիտի լինի, ուրիշ
կերպ չի կարող լինել բէյտ, ինչպէս
ես էլ այնպէս եմ և ուրիշ կերպ չեմ
կարող լինել... երբ լուսն եմ այսպի-
սի բաներ, միթէթաւում եմ գրեթէ,
որովհետև այնքան ետաւէր եմ, որ
ուրում եմ աշխարհ արարած տանջու-
թիւն հետ: Այս քաղաքի այդ զգալու-
թեանց և մտածութիւնների տակ վա-
րենի գործունակութիւնն եմ զգում: Իմ
ուղեղի բնիկ վրայ խաղաղացող դրամա-
կամեդիան, որի հանգիստասուն ու դե-
րակատարն եմ միանգամայն, խաղա-
ւում է մի սուրճով ժողովրդի ուղեղի
բնիկ վրայ... Ինձ յանձն հիւանդ են
միլիոնաւոր մարդիկ: Նա միլիոն եմ...

Ռուսիա-Հիւսիս, շու յուլիս:

Տաւր օրից աւելի է, որ այստեղ եմ:
Թէ և մի քանի անգամ փորձեցի յիշա-
տակարանում խոտածուխի այն, որ
տանջում է ինձ, սակայն տեսարկա-
ւոր չլինելու համար, ստիպուե-
ցայ մինչև այսօր պապսի, որ Զէմալե-
հանքում ինձ դարձնէ ակամայ իւր մօ-
տը պահ տաւած խոտածուխութիւններին
հաւաքածուն: Անհից առաջ եւ չը-
փոխուեմ եմ. այնքան դրելիք ունիմ,
որ չգիտեմ որտեղից սկսեմ, միայն
կտեսնեմ առանց երկարաձգելու, որ Տի-
գրտունահուն հաղորդակցի: Այդ համար-
ըն, նրանից բարձր կնիգանական շեղ-
մութիւնն ու լուսնային անուշահո-
տութիւնը շեղեցի աղբիւրն անասելի
յուրում, և յուրում հեռացայ նրանից
եկայ Ռուսիա-Հիւսիս, ուր երկար յուղ-
ուած թափառեցայ, սիրահար բանա-
տեղծի նման երազներ տեսայ ու ծո-
վի խորքում փնտնեցի անդորրութիւն:

(Գր շարունակուել)

Վ. Թուրեւան

աթիւ ինտելիգենցիայի վրայ մեծ
սրբազան պարտք կայ խորհելու այդ
մասին և խորհելու լրջօրէն:

Պրոֆ. Զաֆարեան

ՄԱՍՈՒՆԻ ԾՈՒՐԶԸ

Խիստ փոքր թիւ են կաղում այն
գիտնականները, որոնք, շատագուց հան-
գիտանալով ծխախոտին, չեն ընդունում
նրա վնասակարութիւնը: Դրանց թուին
են պատկանում ֆրանսիացի Մուլիէր և
Գոնէլլ, որոնցից առաջինը՝ առանց
քաջուելու յայտարարում էր. «Եւ որ
առանց ծխախոտի է ապրում, անարժան
է ապրելու»: Գիտնականներից շատ
քիչներ են, որ այդ կարծիքին են, իսկ
մեծամասնութիւնը, կատարեալապէս
համոզուած լինելով ծխախոտի թու-
նաւորութեան ու վնասակարութեան
մէջ, ոչ մի առիթ չէ փակցնում մարդ-
կութիւնը յետ կեցնելու այդ կորս-
տաւոր, բայց բնագիտական սովորու-
թիւնից: Թէ որ քան խիստ տեսակ
թոյն է ծխախոտի պարունակած նե-
կոտինը, երևում է «Սուրհանդակ»-ի
հետեւեալ խօսքերից, որոնք հիմնած են
Հայայգիկ պրոֆեսսորներից մէկի
արած եզրակացութիւնների վրայ:

Ներդրելի գիտել եղած է 1838-ին: Դիտու-
թիւնը ասելով կը պարտի Դոստիկ և Ռեմոն:
Բայց ներդրելի աղբիւրը, միայն ծխախոտին
մէջ կը գտնուի, մեծաւոր կերպով ուսում-
նասիրութեան առարկայ եղած չէր: Դոստի-
կայ կապտաւոր, յստակ, կորու հոգեւոր մըն է
բարձր հոգով մը, որ ծխախոտին հոտն է նոյն
իսկ: Իր թուականները աղբիւրները կը հա-
տատուի հետեւալ կրթութիւններով: Եթէ Թեո-
նեօլի խոշոր շան մը միակ կաթիլ մը ներդրելի
լսուցի, 60 երկվայրկեանէն կը մեռնի, ու ռուս
եկեղեցական ոյժ չի կրնար զայն ողջնել:
Քառորդ կաթիլ մը կը բաւէ ճաղար մը սպան-
նելու համար: Անորձ թուականներն տարմ մը
ոչնչացնելու համար կը բաւէ յայտնաբեր տ-
նանց կառուցն: Գալիլէ գաւառանով մը, որուն
ծայրը ներդրելի մէջ թափուած էլլալ:

Մարդոց համար ներդրելի մահացու կեր-
պով թունաւորուելու տառիմանը կը փոխուի.
բայց վերջին փորձարկութիւններով հաստա-
տուած է թէ կատարեալապէս առողջ մկու մը
ստամոքսին մէջ մտած 3 միլիգրամ (մէկ կը-
րամին 1/1000) ներդրելի կը բաւէ գայն ուշա-
կորցնելու:

Երբ մարդ կը ծխէ, սկիւառ իւրաքանչիւր
քաշուեցուն ներդրելի անմիջապէս կը տեղափո-
րուի ծխախոտին այրած մասին ետեւի կողմը,
և սկիւառն կամ բերօն մնացող մասը սակի
կը լցուի ներդրելի և ծխախոտին ուրիշ ան-
բաժան տարրերով, ինչպէս են անուշադը, ած-
խային թթու են: Ասիկ կը հետեւի թէ սկիւառ
ծայրերը ծխելը բացարձակապէս վնասաւոր
է: Հետեւաբար առաջին յանձնարարութիւնը որ
կ'ընելու սա է.—ծրբել մի խմբէր սկիւառ մը, սկի-
ւառութիւնը կամ բերօն մը՝ մինչև ծայրը:

Սկիւառէն՝ սկիւառն և բերօնն աւելի վնա-
սաւոր է առողջութեան, որովհետև թուրք
այրելով օքսիտ տը քարպոս յառաջ կը բերէ,
որ վնասաւոր է թէ թուրքուն և թէ աղբե-
րուն: Հետեւաբար առողջութեան բացարձակա-
պէս հակառակ է սկիւառութիւնը մուկով լցուած
սենեակ մը մտալ: Երբ մուկը կը սկսի աղբե-
րել կակիցներ, տեղեկալ նշան է, թէ պէտք
է անմիջապէս մեղելու: Դալով ներդրելի, ամա-
ռը աւելի շուտով կը ցնդի քան ձմեռը. և վնա-
սաւոր մը կամ բաց կրակաւորն մը առջի
նստելով ծխողները աւելի կը վնասուին, քան
բաց օդին մէջ ծխողները:

Եւսելը բարձրութիւն թոյններն հաւաքա-
ւորութիւն շուկեցողիներին լրագրելը
տալիս է

